

Sociální kapitál, sociální koheze, zplnomocňování komunity ve veřejném zdravotnictví

PhDr. Hana Janečková PhD.

Škola veřejného zdravotnictví IPVZ

Praha 2012

Sociální kapitál

Pojem původně z ekonomie:

- **Finanční kapitál** - vlastnictví, které přináší zisk svému vlastníkov
- **Bi-fyzický kapitál** - půda a prostředí
- **Lidský kapitál** - znalosti, dovednosti, postoje, zkušenosti, tradice lidí na určitém území; vzdělání jako investice do pracovní síly

V sociologii:

● **Kulturní kapitál** - specifické kulturní rysy - vkus, styl, vzorce chování, které indikují příslušnost k určité, zejména privilegované sociální vrstvě - získané předpoklady jedince či skupiny k dosažení určitého sociálního statusu (Bourdieu 1973)

● **Sociální kapitál** - bohatství vztahů a znalostí, kterými určitá osoba disponuje a které jí mohou být užitečné
- zvyšuje úspěšnost člověka ve společnosti - umožňuje účast v prestižních skupinách - výměnu služeb a protislužeb - znaky sociálního uznání
- posiluje solidarnitu zúčastněných - (Bourdieu 1977)

= Determinanta umístění jedince v sociálním prostoru
(linking social capital - to link = napojit)

(Wilkinson: Unhealthy Societies, 1996)

Kapitál – různé formy (druhy)

- **Vlastnictví různých druhů a objemů kapitálu je to, co určuje pozici člověka v sociální struktuře (v sociálním, a také fyzickém prostoru nebo poli)**
- **Teprve v závislosti na konkrétním sociálním a historickém kontextu nabývá kapitál svoji hodnotu (vzdělanostní kapitál, rétorický kapitál – je oceňován v akademickém prostředí x kapitál fyzický nebo tělesný je oceňován např. ve sportu či v nižších sociálních vrstvách x kapitál erotický**

Kapitál

= obecně cokoliv, co má v příslušném sociálním poli či prostoru diferencující (stratifikační) efekt, tj. to, co způsobuje nerovnou distribuci uznání a moci

Hlavní stratifikační efekt má ekonomický kapitál.

Symbolický kapitál – funguje tak, že prostřednictvím něj člověk získává „explicitní nebo praktické uznání“. (Bourdieu 1983)

Sociální kapitál jako zdroj kolektivní (bonding versus bridging social capital)

= zdroj, vyplývající ze struktury sociálních vztahů, které umožňují sociálním skupinám obsahovat efektivněji svých specifických cílů

James Coleman 1988 v Americkém sociologickém časopise, v článku o významu sociálního kapitálu pro utváření lidského kapitálu

nebo

= typy sociální organizace (sítě vztahů, důvěra, vzájemnost, respekt, normy), které posilují koordinaci a kooperaci s cílem dosažení vzájemné výhodnosti (zisku)

Putnam 1993 v článku o občanských tradicích v Itálii nebo 1996 ve svém zamýšleném nadpřirovném nizením sociálního kapitálu v Americe

Sociální kapitál jako zdroj kolektivní

- Prototypem tohoto typu sociálního kapitálu je tradiční rodina (**solidarita uvnitř rodiny**, s lidmi, kteří jsou stejní, jsou naši, **svépomocné skupiny**) – **bonding social capital** (poutající)
- Ekonomická a politická síla **rodinných klanů** a příbuzenských vazeb může však vytlačovat jiné formy sociálních vztahů a vazeb

Coleman 1990, Fukuyama 1999

Sociální kapitál v občanské společnosti

- **Sociální kapitál = horizontální vztahy mezi členy komunity, které jsou charakterizovány důvěrou, vzájemností, občanskou angažovaností; vzájemné propojení lidí (rodin, práce, etnických minorit, sociálních tříd, gender, církví) – bridging (přemost'ující)**
- **Lidé sdílející pocit identity, soudržnosti, mají podobné hodnoty, navzájem si důvěřují a vzájemně si pomáhají**
 - **mohou pak společně jednat efektivněji v zájmu prosazení svých cílů, prosperity všech**
 - **to má vliv na sociální, politickou i ekonomickou stránku života dané společnosti i na zdraví lidí**

(Kawachi 1997 v článku o Sociálním kapitálu, rovnosti příjmů a mortality v American JPH)

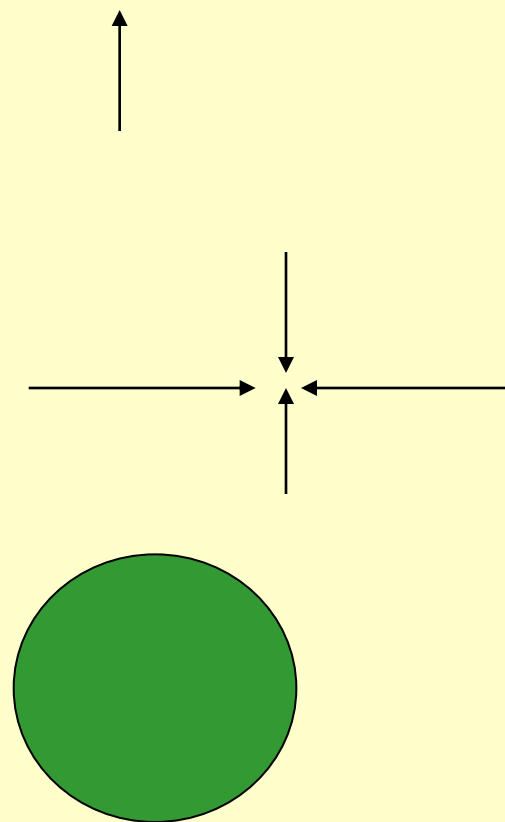
Typy sociálního kapitálu

Individuální

- Linking – napojující
vytahující

Kolektivní

- Bonding – propojující
poutající
- Bridging – spojující
přemostující

Sociální (skupinová) koheze (koherence)

- Faktor skupinové integrace
 - Míra vnitřní sevěřnosti skupiny, její způsobilost k výkonu společných aktivit orientovaných ke společně sdílenému cíli
 - Normativní a hodnotová jednota
 - Důležitý faktor z hlediska výkonnosti skupiny
 - Studována především v pracovní oblasti
 - Dnes vnímání v kontextu celé společnosti
- Skupiny bez těchto atributů - neschopny formulovat své cíle
- neschopny dosáhnout cílů
 - neschopny udržet sociální kohezi
- = anómie

Anómie

- [Řečtina], takový morálně psychologický stav individuálního a společenského vědomí, při němž dochází k rozkladu soustavy hodnot. Anomie se projevuje stavy odcizení mezi člověkem a společností, apatií, nadměrným růstem kriminality, sebevražedností ap. Pojem anomie zavedl do sociologie [E. Durkheim](#) a učení o anomii rozpracoval [R. K. Merton](#).

Durkheim—Anomie

stav absence společenské soudržnosti, solidarity vyvolaných v moderní společnosti délkou práce—naustání rozdílu v životním stylu, myšlení, čtení apod. Je porušením základních sociálních vlastností člověka, jeho tendence k soudržnosti s ostatním. Objevuje se tam, kde přestává platit soudržnost skupiny, zavazné normy chování, kdy se rozpadá společenství—opakem je sociální integrace.

Další sociologická literatura: Stav nejistoty o normách, rolovém chování, dezorientace—subjektivně prožívány jako utrpení, interakce je znemožněna, při nezbytném kontaktu vznikají anomické konflikty. Důsledkem je vytváření vlastních norm a technik kontroly situace—subkultury.

Je to též psychický stav, který se vyznačuje pocity osamělosti, cizoty, bezmocnosti, vyvolané sociální situací (sociální izolací)

Nejdůležitějším měřítkem sociální koheze ve společnosti je distribuce příjmů

Rozdíly v příjmech – vliv na zdraví

Velké rozdíly v příjmech	Malé rozdíly v příjmech (egalitářské společnosti)
Rozdělení společnosti se prohlubuje	Tendence uchovat rovnost
Nízká sociální koheze	Vyšší sociální koheze
Hrší ukazatele zdravotního stavu	Lepší zdravotní stav
Věřejná sféra přechází na negativním mívům tržních vztahů	Věřejná sféra je součástí občanské společnosti
„Lz. a morální familismus“ (Banfield 1958) – vše pro rodinu	Lidé se propojují ve veřejném životě díky radě společenských aktivit, příležitosti, organizačním lidem
Pokles sociální participace díky televizi (v USA Appsal Putnam 1995)	
	Důležitý je smysl pro společenskou morálku a společný zájem
Vyšší úmrtnost způsobená alkoholem, nehodami, vraždami, zločinem, násilím, živendog	Silnější pocit bezpečí
	Nízký výskyt brutálních stránek života
	Věší atmosféra tolerance, není strachu
Symptomy většího sociálně ekonomického stresu	
	Uplatňování úcty vůči všem členům společnosti

Mezi distribucí příjmů a národní mortalitou je statisticky významný vztah

prokázáno na 10 samostatných souborech dat z různých skupin rozvinutých i méně rozvinutých zemí provedených 8 různými skupinami vědců – platí to u uvnitř zemí např. mezi státy USA nebo mezi oblastmi Velké Britanie

Sociální faktory a zdraví - mechanismus zvládání stresu

- **Příčinou horšího zdraví v zemích a oblastech s většími rozdíly v příjmech je psychosociální stres.**
- **Není to jenom věc nižších příjmů a horších materiálních podmínek života (vlhkých bytů, horší stravy, toxického prostředí). Empirická data ukazují, že:**
 - **tito lidé nejsou nijak zvlášť šťastni**
 - **jejich život není stejně “sladký” jako život bohatých.**

Vyšší status - více sociálních, psychologických, ekonomických zdrojů k zvládání sociálních rizik

Opakovaně zjišťované pocity lidí s nižšími příjmy:

Deprese, hořkost, zklamání, křehkost, obav, strach, zloba, starost, nejistota práce a bydlení, zneuznanost, devalvace, neúspěšnost, bezmocnost. Cítí, že se o ně nikdo nestará, cítí bezradě, cítí se izolovaní, úzkostní, neúspěšní.

= chronický stres, tj. stísnující fakt životního selhání, neúspěchu, pocit, že pro ně v komunitě není místo devalvace jako lidské bytosti sociální exkluze

Těmito pocity jsou podbarveny všechny životní zkušenosti!

Nedostatek sociálního kapitálu a sociální koheze

= relativní nerovnost

= žít ve fyzicky a sociálně znevýhodněném prostředí
(s nedostatkem sociálních protektivních faktorů – jistota, orientace, důvěra, respekt, vzájemnost, solidarity, účast) tj.:

- být chudý
- být společensky nízko postavený
- pracovat na nevhodném pracovišti
(s nízkou odměnou kariéry
s nízkou kontrolou nad pracovním výkonem
s nedostatečným oceněním práce)
- mít snížené pracovní příležitosti
- být objektem diskriminace
- bydlet v nevhodné lokalitě (s minimální bezpečností, segregací,
s minimem veřejných investic apod)
- být bezmocný (postrádat kontrolu nad svým osudem)
- být izolován, vyloučen ze společnosti

**Všude, kde je nedostatek sociálního kapitálu
nebo sociální koheze:**

- zvýšený výskyt vražd a násilných činů
- celková mortalita vyšší
- vyšší morbidita (např. Kawachi et al.)

= Nejrizikovější faktor zdraví

Pojem sociální kapitál v oblasti péče o zdraví (veřejného zdravotnictví, podpory zdraví) - pojem posledních 10ti let

Coleman JS: Social capital in the creation of the human capital (1988)

Prof. Robert Putnam: „The strange disappearance of civic America“ (1996)

Prof. Richard Wilkinson: „Unhealthy society“ (1996)

Kawachi I. et al.: „Social capital, income equality and mortality“ (1997)

Je to pojem užitečný pro studium zdraví?

Definice sociálního kapitálu ve vztahu ke zdraví

Vzájemné vztahy uvnitř určité sociální skupiny i mezi různými skupinami občanů (vzájemná úcta, vzájemnost, důvěra, respekt) jsou považovány za **důležitý sociálně-protektivní faktor ve vztahu ke zdraví**

Pojem sociální kapitál je důležitý také v politice, v intervencích společností na podporu zdraví (v programech podpory zdraví)

Empowerment

centrální myšlenka – power, moc, vláda

noc, „nad“ - vylučuje lidi ze společenských procesů
- dosahování cílů určitých lidských skupin na úkor jiných

noc, „s“ - neomezený zdroj, který pramení ze spolupráce s jinými
- přispívá k rozvoji komunity, protože její členové zpřimocňují jeden druhého

Kritickými faktory zdraví - kontrola, moc, znocnění

- Beznoc - základní sociální determinant, nízkový faktor!**
- vyskytuje se v kontextu všech dalších sociálních determinant (chudoby, exkluze, diskriminace, nezaneštranosti)
 - např.: nízká kontrola a vysoký výkon v práci - vyšší nemocnost
chronický stres a nedostatek sociální podpory - vyšší mortalita
ztráta kontroly u starších lidí - zvráždění funkčních ztrát, vyšší
nemocnosti a mortalita (spirála
neschopnosti, naučená neschopnost)

Lidé, kteří žijí ve společnosti, kterou vnímají jako nerovnou
(nespravedlivou, nefer, bezprávnou)

- prožívají sociální stres
- mají horší zdraví

(Wilkinson: „Unhealthy society“ 1996)

Jak bojovat s beznocí? Jak sůvisí beznoc a nespravedlnost?

- cítím bezprávi
- rozdíl vinnám jako nespravedlivý
- rozpor mezi tím, jak by to mělo být a tím, jak to je
- někdo něco na nezsloužené nevydá energii
- podmínky neuvolní, aby to bylo jinak, kře

Sociální protektivní faktory

**empowerment (zplnomocnění)
kapacita komunity (skryté možnosti)
rozvoj sociálního kapitálu
posílení sociální koheze
zvýraznění skupinové výkonnosti
pocit komunity**

Měření

sociálně protektivních faktorů

Operacionalizace – převedení teoretických pojmů do podoby praktických nástrojů měřících různé proměnné

Na individuální rovině:

- důvěra, reciprocita, občanská angažovanost
- vnímaná kontrola (např. ze strany sousedů) - koreluje se subjektivním zdravím a depresí
- porozumění sociálnímu prostředí, účast na společenském dění
- pocit komunity (přivlastnění komunity, identifikace) — významný prediktor participace a zdraví

(literatura o sociálním kapitálu, lit. o community empowerment)

Měření

sociálně protektivních faktorů

Na organizační rovině

- analýzy sociálních sítí
- měření síly koaličních vztahů
- efektivita koalic (rozvoj vůdcovství, zřetelnost rolí, spokojenost, efektivita plánování, úroveň spolupráce)

Měření

sociálně protektivních faktorů

Měření výsledků (např. dopadu na zdraví):

- Přímé výsledky (snížení kouření,
kriminality, užívání drog)
- Nepřímé výsledky: např. díky posílení
participace došlo ke snížení
izolace některých příslušníků komunity a
tím se zlepšil i zdravotní stav

Nedostatečný sociální kapitál v ČR – téma narušení sociální soudržnosti

- Problém sociálně vyloučených komunit
(Romská ghetta)
- Migranti, cizinci
- Křehcí senioři
- Bezdomovci
- Obchodované ženy

Podpora sociálního kapitálu v ČR (sociální začleňování skupin ohrožených sociálním vyloučením)

- Národní akční plán sociálního začleňování na léta 2008 - 2011
- Komunitní plánování
- Koncepce transformace ústavní péče do podoby komunitních služeb o osoby se zdravotním postižením a seniory
- Romští koordinátoři (asistenti) (nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, azylové domy, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc...) + **Agentura pro sociální začleňování**
- Problematika bezdomovství – exkluze, vytěsňování z centra měst
- **www.mpsv.cz**

